

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Etymologien til ordet ”jordmor”	
Forfatter:	Ernst Håkon Jahr	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 11, 2012, s. 318-327 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Lund 24.-27. maj 2011	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for lexicografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i lexicografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Etymologien til ordet ”jordmor”

Ernst Håkon Jahr

Dette arbeidet er dedisert til minnet om mor mi, sjukepleier og jordmor Else Jahr f. Aale (1917-2002), overjordmor ved Sarpsborg sykehus 1967-73.

All standard Norwegian dictionaries today give the same etymology of the word *jordmor* (‘midwife’): “From *jord* (‘earth’), because in earlier times women gave birth on dirt floors.” This contribution contests this etymology and discusses four different etymologies suggested by various scholars. Special focus is given to a suggestion that *jordmor* originates from Old Norse *jóð* (‘foetus, small child’) via **jóðamóðir/*jóðsmóðir* > *jord(e)mor* (with an unetymological *r*). Another Scandinavian word for midwife, *ljosmor/ljysmor*, can also be accounted for by this origin: **jóðsmóðir* > *josmor* (with the loss of *ð*), which was then reinterpreted as *ljosmor* (‘light mother’).

NØKKELOD: jordmor, ljosmor, gjordmor, jordgolv-etymologien, jordånd/Moder Jord-etymologien, jordmor, madderakka

Innleiing

Ordet ’jordmor’ blir i *Norsk ordbok* (bd. 5) forklart slik: ”av *jord* av di fødslar tidlegare gjekk føre seg på jordgolv”. Denne etymologien finner vi i dag i de fleste oppslagsverk. I dette bidraget vil jeg diskutere holdbarheten av denne og andre etymologiske forklaringer som er foreslått.

Jordmoryrket er som kjent den eldste kvinneprofesjonen vi vet om. Jordmødre er omtalt allerede i Det Gamle Testamentet (2. Mosebok 1, 15-21), og fra så tidlig som det 2. århundre stammer den første læreboka i jordmorkunst, skrevet av legen Soranos fra Efesos i Lilleasia, ei bok som var i bruk i mer enn 1400 år.

Jordmoras oppgave er å hjelpe den fødende å forløse barnet. Filosofen Sokrates sin mor var jordmor, og Sokrates (ca. 470-390 f. Kr.) så på sin egen samtalegjerning som en jordmorpraksis: Slik ei jordmor hjelper kvinner å forløse sine barn, hjelper filosofen sine samtalepartnere å ”forløse” – dvs. sette ord på, uttrykke sine egne tanker og ideer.

Betegnelse for kvinner som hjelper til ved fødselen, er ulike i forskjellige språk, og de tar sitt utgangspunkt i flere av de funksjoner og/eller handlinger som fødselshjelperen har eller utfører:

Gresk (klassisk): $\mu\alpha\tilde{\iota}\alpha$. Uklar etymologi, ordet kan også brukes om andre kvinner, helst eldre og nærstående, og som en vil vise respekt. Har gitt oss lånordet *majeutikk* (jordmorkunst). I gresk mytologi er Maia navnet på guden Hermes sin mor. Et forsøk på etymologisk forklaring gir Hjalmar Frisk i *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. Han mener at $\mu\alpha\tilde{\iota}\alpha$ er danna fra et slags barneord, $\mu\tilde{\alpha}$, for 'mamma', med tillegg av nominalsuffikset *-ja*, som er et av de vanlige suffiksene i feminine substantiv i gresk. Denne forklaringa virker som en rein teoretisk konstruksjon på grunnlag av 'μᾶ' i begynnelsen av ordet. 'μᾶ' er nemlig ytterst sparsomt belagt i de bevarte tekstene fra klassisk tid. Men om det likevel er rett, har også det greske ordet elementet *mor* i seg, slik vi finner i flere andre språk, og i *jordmor*.¹

Latin: *obstetrix* (av verbet *obstare*, stå foran, stå imot; betegner vel da den kvinne som står foran den fødende under fødselen).

Norrønt: *nærkona*, *náverukona* (betegner den kvinne som er nærværende ved fødselen), *yfirsetukona* (jf. *sitja yfir konu*, betegner den kvinne som overvåker eller hjelper til ved fødselen), *bjargrygr* (< *bjarga*, hjelpe).

Italiensk: *ostetrica* (jf. latin *ovafor*), også *levatrice* (av latin *levare*, løfte, heve opp; betegner da den kvinne som løfter opp barnet etter fødselen, jf. også at i det gamle Rom het fødselsgudinna *Levana*).

Spansk: *comadre/comadrona* (fra latin **commater* > *commater*, 'med-mor').

Fransk: *sage femme*, 'klok kvinne'.

Tysk: *Hebamme* (gammelhøytysk *bevianna*; fra verbet *heben*; middelnedertysk *hevemôder*; betegner den kvinne som løfter opp barnet etter fødselen, jf. italiensk *ovafor*).

Engelsk: *midwife* ('med-kvinne', jfr. spansk *ovafor*).

Nederlandsk: *vroedvrouw* ('klok kvinne', < *vroed*, klok, og *vrouw*, kvinne; reknes som oversettelseslån fra fransk; dialektvarianter: *vroedwijf*, 'klok kone', *vroedmoeder*, 'klok mor').

Frisisk: *froedfrou* ('klok kvinne', < *froed*, klok, jf. norr. *fróðr*, og *frou*, kvinne; reknes som oversettelseslån fra fransk).

Svensk: *barnmorska* (folkeetymologisk, muligens opprinnelig fra nedertysk *bademôdersche*, som der betegner den som bader det nyfødte barnet). Også *jord(e)gumma* og *jord(e)moder* fins i svenske dialekter, og er også belagt i trykt skrift fra 1500-tallet og framover.

Islandsk og færøysk: *ljósmóðir*, *ljósa* (jf. nedafor).

Dansk: *jordemoder* (jf. nedafor).

Norsk: *jordmor* (i dialektene (jf. Norsk Ordboks ordsedler) finner vi også belegg på *ljosmor*, *nærkone*, *stråmor*, *linnmor*, *krafsekjerring*, jf. nedafor. Aasen 1873 har *jordmoder*, *ljosmoder*, *nærkona*, *straamoder*).

Som det framgår av denne lista, har flere forhold ved fødselshjelperen vært med på å bidra til de betegnelsene som blir brukt om henne i de ulike språka. Det er enten snakk om egenskaper ved henne eller om ei fysisk handling hun utfører. Det er ei klok kvinne [fransk, nederlandsk, frisisk] som er med [spansk, engelsk] eller nærværende [norrønt] ved fødselen, som står foran den fødende [latin] og hjelper til [norrønt], som løfter barnet opp etter at det er født [italiensk, tysk], som bader barnet etter fødselen [nedertysk]. Alt dette er lett å forstå som grunnlag for betegnelser for fødselshjelperen. Men verken *jordmor* eller *ljosmor* faller naturlig inn i dette mønstret. Verken jord eller lys har noe direkte med det å føde å gjøre, og henviser heller ikke til noen hjelpende funksjon ved fødselen. (*Krafsekjerring* ser ut til mest å ha blitt brukt om hjelpekvinner til jordmødrene, koner som blei tilkalt hvis ei jordmor ikke var å få tak i. Aasen (1873) gir denne definisjonen på verbet *krafsa*: ”gramse, gribe efter noget, bevæge Hænderne meget; ogs. grave, skrabe.”)

Det vi må prøve å komme fram til, er ei forklaring på ordet *jordmor* som både er innholdmessig og språklig-historisk plausibel.

Fire etymologier

Sjøl om de norske standardverka i dag er i full overensstemmelse når det gjelder forklaringa på opphavet til ordet *jordmor*, betyr likevel ikke det at forklaringa med jordgolv har vært den eneste foreslåtte etymologien. I det følgende skal vi se på i alt fire ulike etymologiske forklaringer som sia 1800-tallet er framsatt for ordet *jordmor*.

1. *jordmor* = *gjordmor*

Det er naturlig å begynne med en etymologi som alle synes å avvise i dag, nemlig at opphavet egentlig er *gjordmor*, fra å ”gjorde”, dvs. omgjorde. Dette skulle da bety at fødselshjelperen ”om-gjorder” den fødende, enten ved å binde noe rundt midjen hennes, eller ved å holde armene rundt henne for å støtte og eventuelt hjelpe til med å trykke. En kunne også tenke seg at det er snakk om å omgjorde det nyfødte barnet (som gjerne omtales som å ”linne” barnet, jf. *linnmor*, som oppgis bl.a. fra Jæren for *jordmor*). I romanen *Konerne ved vandposten*

(1920) bruker Knut Hamsun skrivemåten med 'gj': "Saa i nat hører han barneskrik i huset, Mattis op og rænder til gjordmor, rænder til doktor" (Hamsun 1974 [1920]: 140).

I sedlene til *Norsk Ordbok* finner vi også ordet skrevet med *gj-*, og av ingen ringere enn dialektologen Hallfrid Christiansen. Fra Gimsøy i Lofoten har hun notert ordet på denne måten: "jordmor f. [jo:r`mo:r] Hallfrid Christiansen. Gimsøy." (Men så "jordmor f." fra Eidsfjord i Hadsel, også oppskrevet av Hallfrid Christiansen.)

Mor mi fortalte at da hun gikk på jordmorskolen i Bergen, det var det siste krigsåret 1944-45, fikk de dosert at den riktige historiske skrivemåten var med 'gj', altså *gjordmor*, og da nettopp med "omgjorde" som begrunnelse for slik skrivemåte.

Da Jordmorskolen i Oslo feira sitt 175-årsjubileum 1993 med et eget festskrift (*Jordmorutdanning gjennom 175 år*; red.: Knut Bjørø et al.), satte de dette øverst på omslaget: Gjordemor – Jordemor – Jordmor. Med det mente de muligens at det har vært ei slik språklig utvikling, men dette er verken omtalt eller diskutert i boka ellers. Det er da heller ikke riktig.

Dette er en etymologi som blir fullstendig avvist (jf. Falk 1900: 62). Grunnen til det er at skrivemåten med bare 'j' er belagt før 'gj' og 'j' falt sammen i uttalen. Hvis *gjordmor* var det rette, skulle vi vente å finne belegg på skrivemåten med 'gj' fra før dette lyd-sammenfallet var skjedd. Isteden finner vi bare skrivemåte med 'j' belagt. Dermed kan ikke *gjordmor* med 'gj' være etymologisk rett, og følgelig har ordet ikke noe med "omgjording" å gjøre.

2. Jordgolv-etymologien

Den andre etymologien vi skal se på, er den som nå altså er å finne i alle standardverka (*Norsk Ordbok*, *Bokmålsordboka*, *Nynorskordboka* o.fl.), nemlig at fødselshjelperen blir kalt *jordmor* fordi fødselen var på jordgolv i eldre tid. Eli Ellingsve, som redigerte *jordmor*-artikkelen i bind 5 av *Norsk Ordbok*, har opplyst til meg (muntlig) at hun verken hadde tid eller mulighet til å foreta egne undersøkelser, men måtte i all hovedsak bygge på andre ordbøker. At ulike ordbøker i stor grad bygger på hverandre, er ikke uproblematisk reint faglig, for det betyr naturligvis også at gale opplysninger og etymologier står i fare for å bli kopiert fra ordboksverk til ordboksverk. Når så en leser finner samme etymologi oppgitt i alle tilgjengelige verk, framstår opplysningene som langt sikrere og underbygde enn de kanskje er. Jeg mener nok at det er tilfellet med ordet *jordmor*, som dermed godt illustrerer det generelle problemet: kopiering av usikre opplysninger fra ordbok til ordbok, fordi forfatterne ikke har tid til å gjøre egne undersøkelser, men isteden i stor grad må stole på tidligere verks opplysninger om de enkelte orda.

Hva er det så som støtter jordgolvetymologien til ordet *jordmor*? Ordet settes ofte i betydningmessig sammenheng med *Hebamme* på tysk. *Hebamme* blir forklart som ”løftekvinne”, altså den som løfter opp barnet etter at det er født. På samme vis tenker en seg at jordmora kalles så fordi hun løfter barnet fra et sted, nemlig jordgolvet (jf. norrønt *hóf hann af jorðu*).

Det er også slik at ordet ”golv” inngår i flere uttrykk i forbindelse med fødsel i eldre tid. Norrønt har uttrykket *liggja á gólfi* for det å føde, og i flere dialekter er uttrykket blitt brukt opp til moderne tid: *liggjelgå i golve* (Hordaland og Jæren). Flere kilder beskriver førkristen skikk med at når et barn blei født, skulle det legges på jorda inntil det var bestemt om det skulle ”settes ut” eller ikke. Jf. Keyser (1867: 4): ”Det nyfødte Barn henlagdes af den Kvinde, der havde hjulpet Moderen ved Fødselen, paa Jorden, og blev der liggende uden at røres af nogen af Forældrene, indtil Bestemmelsen, om det skulde opføres eller udsættes, var tagen.” Og videre (s. 8): ”Det var naturligviis det sjældnere Tilfælde, at Forældre udsatte sit Barn; oftest blev det opfødt. Barnet blev da taget op fra Jorden og baaret hen til Faderen.”

Medisineren A. L. Faye (1885: 699) gir en tilsvarende beskrivelse, etter først å ha gjort greie for ulike fødselstradisjoner rundt om i verden: ”Til en knælende eller ganske liggende Stilling af den Fødende paa Gulvet svarer godt den senere Benævnelse *Jordemoder*, – Jordgumma, – om Fødselshjelpersken. Denne Betegnelse har nemlig rimeligvis fra Begyndelsen af været brugt om den Kvinde, som først bistod den Fødende og derefter løftede det nyfødte Barn op fra Jorden (Gulvet) og rakte det hen til Faderen, at han skulde afgjøre, om det skulde opføres eller ikke.” Faye henviser til Keyser (1867) som belegg på dette: ”Paa denne, som det forekommer mig, mest utvungne Maade forklarer R. Keyser det omtvistede Ord, *Jordemoder*, idet han til støtte for denne Opfatning ligeledes henviser til det tydske *Hebamme*, der peger i den samme retning” (Faye 1885: 700).

I Nordland har *stråmor* vært brukt for jordmor. Hvis grunnen til dette navnet er at fødselen skjedde på et strå-underlag, vil det naturligvis kunne refereres til som støtte også for jordgolvetymologien til *jordmor*. Slik blir da også *stråmor* brukt, f.eks. av Falk (1900:64): ”Dette ord henviser da selvfølgelig til et straalieie som fødested.” Falk (1900: 63) konkluderer: ”Herefter betegner jordmor den kvinde hvis funktion det er at hæve det nyfødte barn op fra jorden.”

Det er likevel litt merkelig at de fleste forfatterne bygger så mye på henvisninga til tysk *Hebamme*. Det er nemlig utvilsomt stor forskjell på å betegne fødselshjelperen som den som *løfter* barnet opp etter fødselen, og det at hun betegnes ved *utgangspunktet for handlinga*. Naturligvis må det finnes et slikt utgangspunkt, et sted barnet er, og som fødselshjelperen løfter det fra, men mens flere språk, som vi har sett, bruker oppløftinga av barnet til å betegne jordmora, er

det ikke noe annet språk som lar det stedet barnet løftes fra, få slik betydning at fødselshjelperen betegnes ved det.

Det første danske belegg vi har på ordet *jordmor*, er fra 1535 (Hans Tavsens, luthersk reformator) og i Bibelen av 1550 (jf. Falk 1900: 63): *jordemoder*. Men 25 år før er ordet *iordagumma* belagt i svensk (1510, i Jomfru Mariæ Yrtagardher, jf. Falk, sm.st.). Det kan argumenteres for at dette er ganske seint. Når en vil forklare ordet slik Keyser og Faye gjør (jf. ovafor), med tilslutning altså av samtlige av dagens ordbøker, er rimeligvis det lange tidsskillet mellom den egentlig førkristne skikken som fortelles, og det at ordet først dukker opp på 1500-tallet, et problem. Riktignok blir det hevda at skikken med å ligge på gulvet og føde, evt. at barnet løftes opp (til faren) etter fødselen, har holdt seg langt opp mot vår egen tid. Men likevel kan det tidsmessige være et problem her. Mange fødsler på 1400- og 1500-tallet foregikk slett ikke på jordgolv. At jordmora skulle betegnes slik på grunn av tidligere tiders mer kummelige forhold for hele befolkninga, kan vanskelig være riktig.

Det kan iallfall ikke være den fulle og hele begrunnelse. Alf Sommerfelt, som var ansvarlig for artikkelen som beskrev sammensetninger med *jord-* i *Norsk riksmålsordbok* (bd.1, 2; 1937), har tydeligvis ikke vært helt bekvem med den "reine" jordgolvs-etymologien. Han fører oss således direkte over til etymologi nr. 3, når han skriver om *jordmor*: "så kalt fordi fødselen tidligere foregikk på jorden (gulvet) forat barnet kunde styrkes av jordkraften".

3. *Jordånd/Moder Jord-etymologien*

Det Alf Sommerfelt bringer inn i artikkelen i *Norsk riksmålsordbok*, er en helt annen og viktigere grunn – hvis den er rett – til hvorfor en fødsel skulle foregå på et jordgolv. Det var ikke slik at det skjedde fordi en ikke hadde annet golv, men fordi sjøve jorda blei forbundet med viktige krefter, som det var avgjørende at det nyfødte barnet fikk ta del i. Etymologiforklaring nr. 3 dreier seg derfor om akkurat det: er *jord-* i *jordmor* å forstå som noe annet enn "mold"?

Vi bruker jord-symbolikk den dag i dag, naturligvis: "Av jord er du kommet, til jord skal du bli", i kirkas begravelsesrituale. Møller (1924) legger an en argumentasjon som legger mye vekt på jord-symbolikken i en diskusjon om opprinnelsen til ordet *jordmor*, og han kan sies å dele oppfatning med det vi mer antydningvis finner i *Norsk riksmålsordbok*.

Folkelivsgranskeren Nils Lid (1946b, cf. også 1946a, 1947) tar imidlertid dette momentet helt ut, og mener at ordet *jordmor* er "a transfer from a female earth genius dwelling in the houseground" (1947: 356), altså en slags Moder Jord-forklaring. (Ideen var imidlertid diskutert tidligere, se Setälä 1912: 209.) Lid legger særlig vekt på ordet for *jordmor* i samisk, *madderakka*, som, ifølge han, samtidig er navnet på ei jordgudinne som lever under samehytta: "Madda-

rakka is originally also a variant of the widely known Great Mother. The earth-mother, *jord-moder*, for midwife, must be explained as a transference from a spirit named like that" (Lid 1946b20). I et foredrag i Det Norske Videnskaps-Akademi har han denne konklusjonen: "Ein må, etter det framførde, tolka hjelpekona *jordmor* som ei overføring frå eit vette med same namnet, som er tenkt å vera hjelpeånd for barnet" (Lid 1946a:19).

Den forklaringa vi har sett på her, legger altså et helt annet innhold i førsteleddet *jord-* i *jordmor* enn det vi så i forklaring 2. Her er det snakk om "Moder Jord" og jord-ånder, som skal beskytte barnet, og som jordmora er den legemlige representant for og formidler av. Med tanke på jordmoras viktige funksjon og sosiale status i mange samfunn er dette ei forklaring som betydningsmessig må sies å være mer troverdig enn jordgolvetymologien alene.

4. *jordmor* = *jodmor*

Den siste etymologiske forklaringa vi skal se på, blei først foreslått av Cleasby og Vigfusson i deres islandsk-engelske ordbok (1874: 326). Der finner vi først ordet for nyfødt foster, lite barn, norrønt *jóð* n.², og deretter dette oppslagsordet:

jóð-moðir, f. [Dan. corrupt *jorde-moder*], a midwife.

Vi finner det samme både i 1800-tallsutgava og i 1900-tallsutgava ("Uggleupplagen") av den svenske *Nordisk familjebok* (bd. 7, 1884, sp. 1336; bd. 13, 1910, sp. 141):

Jordgumma: da. *jordemoder* (förvrängning af isl. *jóðmóðir*, af *jóð*, afkomma, barn), barnmorska.

Det som er spesielt interessant med ei slik forklaring, er at med den kan både *jordmor* og *ljosmor*, det siste en mye brukt betegnelse i norske dialekter for fødselshjelperen, forklares med samme opphav. Vi må i begge tilfelle via folkeety-mologiske utviklinger. Som følge av at ordet *jóð* ikke lenger blei forstått, blei betegnelsen for fødselshjelperen utvikla i to retninger: én gav *jordmor* som resultat (med tilknytning til ordet *jord*, som folk kjente og forbandt noe med), den andre gav *ljosmor* (uttalt [ʃu:smu:r], med tilknytning til ordet *lys/ljos*, som folk også kjente). Hjalmar Falk (1894: 37f) henviser til *jóð*, og nevner flere sammensetninger med dette ordet: "jóðsjúk bruges om kvinden som er i barnsnød, jóðsótt om fødselssmerter. Denne udledning bekræftes, for ikke at sie bevises, af det nyislandske *jóðmódir*, som bruges ved siden af *ljósmódir* og *ljósa*. Herefter skulde da jordemor egentlig hede jodemor, i gammel form: *jóða-módir*, og *ljosmor* skulde stamme fra et ældre *jóðs-moðir*."

Den utviklinga Hjalmar Falk ser for seg her, er altså slik: Utgangspunktet er et ikke belagt norrønt ord: **jóðamóðir*/**jóðsmóðir*, men danna av et godt belagt ord, *jóð*, foster/nyfødt barn. Utviklinga til *jordmor* og *ljosmor* blir da slik:

- *jóðamóðir* > *jordemor* > *jordmor* (med et innskudd av /r/ for å gjøre ordet forståelig, jf. to andre ord med innskutt uhistorisk /r/: norr. *dáligr* > *dårlig*, *tysdag* > *tirsdag*).
- *jóðsmóðir* > *jósmor*, med bortfall av /ð/, og så, folkeetymologisk, forstått som *ljosmor*/*lysmor*.

Det tiltalende ved denne forklaringa er at den er både språklig og saklig plausibel. Vi slipper å argumentere med fødsler på jordgolv, heller ikke behøver vi å appellere til Moder Jord-mystikk og -symbolikk. At ei jordmor har med et foster/nyfødt barn (*jóð*) å gjøre, er som det skal være, og språklig er det ikke usannsynlig med ei utvikling som den antyda ovafor. Folkeetymologiske omlaginger når betydninga av et ord(element) – her *jóð* – ikke lenger blir forstått, fins det mange eksempler på. At ordet *jordmor* først dukker opp i denne forma så seint som på 1500-tallet, passer også godt inn i denne forklaringa. Når det gjelder *ljosmor*, er det slik at jordmora/ljosmora fra gammelt av ikke har hatt spesielle funksjoner som direkte kan knyttes til noe med lys. Iallfall kjenner vi ikke noen slik tradisjon fra gammelnorsk tid. Nils Lid (1946a, 1946b, 1947) argumenter riktignok sterkt for en lystradisjon i forbindelse med fødsler, men han antar at den må være yngre enn den jordånd-tradisjonen (og Moder Jord-tradisjonen) han anser for å være den opprinnelige (jf. ovafor). Det kan derfor tenkes at det som eventuelt måtte finnes omtalt av seremonier med lys i forbindelse med fødsler, og Nord-Norge blir nevnt spesielt av Lid (1946b: 7ff), er blitt innført etter at ordet *ljosmor* kom i bruk, og folk mente det hadde noe med lys å gjøre. Når fødselshjelperen blei kalt *ljosmor*, var det naturlig å utvikle noe med lys omkring hennes aktivitet. Alf Torp (1919) avviser imidlertid at *ljosmor* har noe med *lys* å gjøre. Han henfører isteden forleddet *ljos-* til *laus* og *løysa*, og viser til et norrønt belegg: *leysa kind frá konum*.

I sitatet ovafor fra Falk (1894: 37f) sier han altså at det nysislandske *jóðmóðir* beviser at dette er den riktige etymologien. Falk bygger rimeligvis på ordboka til Cleasby og Vigfusson, som altså oppgir *jóðmóðir* for islandsk, men Falk gir i 1894 ingen henvisning. Når han så seks år seinere igjen skriver om ordet *jordmor* (Falk 1900: 62-64), nevner han, overraskende nok, ikke *jóð* eller *jóðmóðir* i det hele tatt. Nå er det isteden jordgolvetytologien han forfekter, som også sitert ovafor: ”Herefter betegner jordmor den kvinde hvis funktion det er at hæve det nyfødte barn op fra jorden” (Falk 1900: 63).

Hvorfor Falk så plutselig skifta standpunkt, vet vi ikke. I Falk og Torps etymologiske ordbok (1903-06 på norsk og 1910-11 på tysk) er det også bare jordgolvetymologien som gjelder, og det har sikkert bidratt avgjørende til at den er enerådende i ordbøkene i dag.

Konklusjon

Verken etymologien som tilsier skrivemåten *jordmor*, eller jordgolvetymologien står etter dette særlig sterkt. Av de fire forklaringene på ordet *jordmor* jeg har drøfta her, står nr. 3 og nr. 4 sterkere. Jeg vil tro at Den Norske Jordmorforening vil ha, og mor mi ville hatt, stor sans for nr. 3, og – som nevnt – samsvarer den egentlig godt med den sterke stilling og solide sosiale status jordmødre har hatt ned gjennom historia. Som språkforsker er jeg likevel tiltalt av den fjerde og siste forklaringa. Den gjør det forståelig at ordet først dukker opp på tidlig 1500-tall, og forener både språk og sak på en tilforlatelig måte, slik vi gjerne vil at etymologiske forklaringer skal gjøre.

Dagen etter at jeg hadde holdt foredraget mitt på konferansen, kommenterte en av de kvinnelige tilhørerne at hun alltid hadde tenkt på jordmora som den som hjelper barnet til Jorda, til Verden, og at dét var opphavet til sjøve ordet *jordmor*. Ettersom folkeetymologi spiller ei helt avgjørende rolle i forklaring 4, er det vel som vi skulle vente at stadig nye og kreative forslag dukker opp, spesielt når det gjelder et så sentralt område som her, fødsler. Jeg tror nok likevel det er slik at antall mulige forklaringer på ordet *jordmor* er uttømt med de fire jeg har diskutert her.³

Noter

1. Takk til professor Jerker Blomqvist, Lund, for hjelp med klassisk gresk i dette avsnittet.
2. Cleasby og Vigfusson (s. 326) skriver dette som en kommentar til *jōð*: "this interesting word is prob. akin to óðal, auðr, eðli, referring to an old strong verb, jóða, auð, throwing light upon the sense of these words". Dette avvises av Torp (1896: 172), som isteden antyder at *jōð* kan komme fra indoeuropeisk **jeuto-m*, partisipp av rota **jeu*, sanskrit *yáuti* "forbinde", og dermed bety "det som er forbundet med mora", altså i mors liv.
3. Takk til Marit Hovdenak, som alt i 1980 sendte meg kopier av Norsk Ordboks sedler med belegg på *jordmor*, *ljosmor*, *nærkone*, *stråmor*. Det skulle altså gå lang tid før jeg fikk brukt dem!

LITTERATUR

Bjørø, Knut et al. (red.), 1993: *Jordmorutdanning gjennom 175 år*. [Oslo.]

- Cleasby, Richard og Gudbrand Vigfusson, 1874: Icelandic-English dictionary. Oxford: Clarendon.
- Falk, Hjalmar, 1894: Vanskabninger i det norske Sprog. Populære Foredrag. Kristiania: Cappelen.
- Falk, Hjalmar, 1900: Kulturminde i Ord. Kristiania: Aschehoug.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp, 1903-06: Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog 1-2. Kristiania: Aschehoug. Tysk utg. 1910-11: Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch 1-2. Heidelberg: Winter. Nytt opplag av den tyske utg. ved Universitetsforlaget, Oslo 1960.
- Faye, A. L., 1885: Oplysninger om Forhold og Skikke vedrørende Svangerskab og Fødsel hos de gamle Nordboere. I: Norsk Magazin for Lægevidenskaben. Tredie Række, bd. 15.
- Frisk, Hjalmar, 1954-72: Griechisches etymologisches Wörterbuch 1-3. Heidelberg: Winter.
- Hamsun, Knut, 1974 [1920]: Konerne ved vandposten. Oslo: Gyldendal.
- Keyser, Rudolf, 1867: Nordmændenes private Liv i Oldtiden (= Æfterladte Skrifter af R. Keyser. Andet Bind anden Afdeling). Christiania: Mallings.
- Lid, Nils, 1946a. Ljosmor og jordmor. [Sammendrag av foredrag holdt i Det Norske Videnskaps-Akademi.] I: Det Norske Videnskaps-Akademi, Årbok 1945. Oslo: Jacob Dywad i kommisjon, s. 18-19.
- Lid, Nils, 1946b: Light-mother and Earth-mother (= Studia Norvegica. Ethnologica & folkloristica, vol. I, No. 4). Oslo: Aschehoug.
- Lid, Nils, 1947. [Sammendrag av Nils Lids artikkel Light-mother and Earth-mother = Lid 1946b]. I: Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 14, 1947, s. 356.
- Møller, J. S., 1924: Oprindelsen till Ordet 'Jordemoder'. I: Tidsskrift for Jordemødre 34, 168-172.
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Första utg. 1876-1899, bd. 7 (Hufvudskål – Kaffraria), Stockholm 1884: Gernandts boktryckeri-aktiebolag, og Andra utg. 1904-1926, bd. 13 (Johan – Kikare), Stockholm 1910: Nordisk familjeboks förlag.
- Norsk Ordbok 1966-, bd. 5 (harm – jåttut). Oslo 2005: Det Norske Samlaget.
- Norsk Riksmålsordbok 1937-1957, vol. 1, 2. halvbind (For- – låvevegg). Utarb. av Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt, utgitt av Riksmålsvernet. Oslo: Aschehoug.
- Setälä, Emil, 1912: Aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen. I: Finnisch-ugrische Forschungen 12, 161-289.
- Torp, Alf, 1896: Bidrag til germansk, fornemlig nordisk Ordforklaring. I: Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C[arl] R[ichard] Unger. Kristiania: Aschehoug.
- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania: Aschehoug.
- Aasen, Ivar, 1873: Norsk Ordbog. Christiania: Mallings.

Ernst Håkon Jahr

Universitetet i Agder

ernsthakon.jahr@uia.no